

Katowice, 2 kwietnia 2016 r.

dr hab. Anna Tokarska
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Uniwersytet Śląski

Recenzja rozprawy doktorskiej Anny Kawalec *Studia z zakresu bibliologii i informatologii w Polsce i Hiszpanii a Proces Boloński (1999-2013)*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Marii Próchnickiej.

Zagadnienia kształcenia bibliotekarzy i pracowników informacji, przede wszystkim na poziomie akademickim – podejmowane przez nieliczne grono badaczy polskich - należą do szczególnie istotnych w dyskusji na temat kreowania nowoczesnego modelu bibliotek, bibliotekarstwa i informacji. Ważne jest zatem inicjowanie systematycznych prac z zakresu projektowania atrakcyjnej i szerokiej oferty studiów oraz organizowania procesu dydaktycznego wysokiej jakości, zwłaszcza w kontekście jego standaryzacji i intensywnej reorganizacji po 1999 roku, zgodnie z zasadami Deklaracji Bolońskiej i Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (EOSW). Transformacja wszystkich kierunków studiów, także studiów z zakresu bibliologii i informatologii wynika więc z konieczności budowania nowej kultury jakości dydaktyki uniwersyteckiej w wyniku intensywnych przemian strukturalnych i jakościowych dokonujących się w szkolnictwie wyższym. Zmiany te, spowodowane zmieniającymi się oczekiwaniami kandydatów - prosumentów informacji (termin R. Sapy), zarazem członków społeczeństwa informacyjnego, spowodowane są dokonującymi się szybkimi zmianami społecznymi, kulturowymi i ekonomicznymi, wynikającymi w dużej mierze z postępu technologicznego. Zmiany te powodują potrzebę diagnozy zarządzania jakością w szkolnictwie wyższym oraz systematycznej weryfikacji i wdrażania odpowiadającego wyzwaniom modelu kształcenia w wielu obszarach, także w zakresie bibliologii i informatologii, m.in. na kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo. Obowiązujące dla kierunku standardy (Rozp. MNiSW 12 lipca 2007) zastąpione zostały wzorcowymi efektami kształcenia dla studiów pierwszego i drugiego stopnia o profilu ogólnoakademickim (Uchwała RGNiSW z dn. 13 marca 2014 r.). Obecnie uniwersytety posiadają autonomię w zakresie tworzenia programów studiów dla kierunków zaprojektowanych zgodnie z KRK dla Szkolnictwa Wyższego, uwzględniających efekty kształcenia i poddawanych ocenie akredytacyjnej.

Zarządzanie jakością w szkolnictwie wyższym i problematyka organizowania procesu wdrażania systemów zapewniania jakości są obecne w polskiej literaturze przedmiotu w publikacjach Marii Próchnickiej, Ryszarda Pachocińskiego, Krystyny Mazurek-Łopacińskiej, Tadeusza Wawaka i in.

Krakowski Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ ma bogate tradycje w inicjowaniu oraz realizacji badań z zakresu kształcenia bibliotekarzy i pracowników informacji, w nim rozpoczęto cykliczne badania dotyczące edukacji na poziomie wyższym – wypada wymienić liczne prace Marii Kocójowej, wspomnianej Marii Próchnickiej, a także Małgorzaty Jaskowskiej, Agnieszki Korycińskiej-Huras, Sabiny Cisek, Moniki Krakowskiej. Dobrze zatem, że szczegółowe badania z tego zakresu, priorytetowe dla projektowania studiów bibliologicznych i informatologicznych i w efekcie przygotowywania przyszłej kadry zawodowej są kontynuowane przez młodych badaczy z tego ośrodka.

Rozprawa została zaplanowana jako studium reform w polskich i hiszpańskich ośrodkach kształcenia, wynikających z założeń Procesu Bolońskiego (Deklaracji Bolońskiej) z 1999 r. oraz organizowania Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. W kręgu zainteresowań Autorki znalazły się problemy dotyczące stanu kształcenia w zakresie bibliologii i informatologii w Polsce i Hiszpanii (do 2013 r.), przede wszystkim wpływ reform Procesu Bolońskiego na jego jakość, a także analiza i ocena udziału interesariuszy zewnętrznych i wewnętrznych w dokonującej się transformacji studiów. Według Autorki „niniejsza praca doktorska wpisuje się w nurt badań

transformacji studiów z zakresu bibliologii i informatologii pod wpływem Procesu Bolońskiego ...” (s. 39), a zgodnie z przyjętą metodą egzemplifikacji przedmiotem badań jest diagnoza kształcenia w Polsce i Hiszpanii. Wybór Hiszpanii dla celów komparatystycznych wynika najpewniej z zainteresowań Autorki, rozprawa świadczy o jej zainteresowaniach, pasji i dużej wiedzy, lecz choć w sposób wystarczający uzasadniła ten wybór stwierdzając, iż upoważnia do tego porównywalna sieć ośrodków kształcenia i porównywalna ilość studentów, to w obecnej, zmienionej sytuacji (ilość ośrodków w Polsce zmniejszyła się do 12) nasuwają się wątpliwości co do możliwości kontynuowania tak zaplanowanych badań.

Autorka wyodrębniła cztery pola badawcze:

1. Systemy szkolnictwa wyższego w Hiszpanii i Polsce
2. Kształcenie uniwersyteckie w zakresie bibliologii i informatologii w Hiszpanii i Polsce
3. Oddziaływanie reform Procesu Bolońskiego na hiszpańskie oraz polskie studia z zakresu bibliologii i informatologii
4. Proces Boloński i jego rezultaty na studiach z zakresu bibliologii i informatologii w opinii badanych grup

We wstępie, interesującym i bardzo rozbudowanym (s. 14- 46), Autorka słusznie definiuje podstawowe pojęcia, poczynawszy od bibliologii i informatologii w sytuacji koniecznego porównania ich zakresu z dokumentologią i bibliotekoznawstwem w Hiszpanii, ukazuje kierunki zadań Procesu Bolońskiego oraz systematycznych działań w ramach konsekwentnego organizowania EOSW (tab. 1, s. 31-32), określa terminologię: model studiów, program i jakość kształcenia a oczekiwania pracodawców, mobilność studentów. W charakterystyce polskich ośrodków kształcenia pojawiają się stwierdzenia bardzo ogólne „część placówek wciąż prowadzi nabory na kierunek o istniejącej już nazwie tj. informacja naukowa i bibliotekoznawstwo” (s. 25). Analizując nazwy ośrodków polskich: Instytutów, Katedr i Zakładów, Autorka zwraca uwagę na człon „Informacja” znajdujący się najczęściej w pierwszej kolejności, inaczej niż w Hiszpanii (s. 25), wymienia kompetencje i predyspozycje pracownika informacji zgodnie z *Euroguide LISVol.1. Competencies and aptitudes for European information professionals* (s. 28).

Zaprezentowany przez Autorkę stan badań i przywołane prace Marcina Drzewieckiego, Ewy Głowackiej, Remigiusza Sapy, Woźniczki-Paruzel, Małgorzaty Kisilowskiej świadczą jednak o braku pogłębionych, polskich badań z tego zakresu, zwłaszcza w kontekście rozbudowanej literatury hiszpańskiej.

Autorka interesująco charakteryzuje sześć europejskich koncepcji kształcenia w zakresie bibliologii i informatologii – warto byłoby w tym miejscu zasygnalizować rozwiązania polskie, podobnie wspomnieć o europejskich projektach wzorcowych efektów kształcenia oraz kompetencji na studiach bibliologicznych i informatologicznych.

Autorka uważa, że obecnie (tnz. w roku 2013) istotne są następujące kierunki badawcze – 1/ internacjonalizacja studiów, w tym mobilność studentów i pracowników w ramach programu Erasmus (Erasmus+); 2/ zapewnienie jakości kształcenia, akredytacja kierunku; 3/ kompetencje absolwentów i pracowników zawodów informacyjnych; 4/ możliwości zatrudnienia (brak polskich badań); 5/ koncepcje kształcenia z zakresu bibliologii i informatologii (brak polskich badań); 6/ kształtowanie programów studiów; 7/ historia kształcenia; 8/ „identyfikowanie czynników wpływających na realizację i transformację studiów ...” (s. 35-36). Według badań Autorki, w Polsce 11 placówek sytuuje programy studiów w obszarze nauk humanistycznych, 4 w obszarach nauk humanistycznych, społecznych, technicznych lub artystycznych, co jej zdaniem „świadczy o różnorodności koncepcji kształcenia oraz multidyscyplinarnym charakterze bibliologii i informatologii”, a dominują trzy koncepcje kształcenia: 1/ naukowo-informacyjna (podstawą idea społeczeństwa informacyjnego), 2/ zarządzania informacją, 3/ centrum stanowi mediacja pomiędzy informacją a użytkownikiem. Autorka stwierdza, że „... na studiach z zakresu bibliologii i informatologii zaobserwować można stopniowe odchodzenie od paradygmatu skoncentrowanego na

dokumencie, kolekcji i zarządzaniu nimi, na rzecz szerokiej perspektywy zarządzania informacją...” (s. 126).

W rozdziale pierwszym Autorka w sposób interesujący, wprowadzając atrakcyjny materiał ilustracyjny prezentuje dane dotyczące systemów szkolnictwa. Podstawą rozważań na temat aktualnych zagadnień kształcenia w Polsce – modeli, standardów i wreszcie wdrażania KRK mogłyby być wcześniejsze krakowskie publikacje redagowane przez Marię Kocójową. Wśród zgromadzonych informacji niektóre są nieaktualne, np. wykaz studentów (2013, s. 54), struktura kształcenia (s. 56), warto też byłoby przytoczyć więcej informacji na temat perspektyw kształcenia w poszczególnych ośrodkach polskich na podstawie wypowiedzi zamieszczonych w cytowanym „Forum Bibliotek Medycznych” 2014 R. 7, nr 1.

W wykazach dotyczących polskich ośrodków kształcenia (tab. 8, s. 122-123), lub oferty dydaktycznej studiów podyplomowych (tab. 10, s. 127-130) trudno odnaleźć zasadę zastosowanego układu, a wydaje się, że najbardziej czytelnym byłby układ chronologiczny, poczynwszy od pierwszego polskiego powojennego ośrodka kształcenia na poziomie wyższym - Katedry w Uniwersytecie Łódzkim, poprzez Warszawę i Wrocław.

W całości dysertacji Autorka generalnie stosuje kierunek komparatystyki Polska w odniesieniu do Hiszpanii, jednak w wielu przypadkach w układzie analizy widoczne jest odwrócenie tego układu, niekoniecznie wynikające z wprowadzenia ewentualnej oceny Autorki, warto zatem, zwłaszcza przygotowując tekst edytorsko, metodologicznie ujednolicić kierunek porównań.

W rozdziale drugim warto byłoby wprowadzić szerszy kontekst historyczny na temat kształcenia z zakresu bibliologii i informatologii na świecie, zwłaszcza w Europie.

W rozdziale trzecim oraz czwartym Autorka prezentuje wyniki szczegółowych, rzetelnych badań dotyczących oddziaływania reform PB na projektowanie studiów. Autorka, zastosowawszy metodę mieszaną – technikę ankiety dla studentów i pracodawców, a technikę wywiadu dla kadry naukowo-dydaktycznej uzyskała wiele cennych wniosków. W rozdziale trzecim wyniki badań empirycznych dotyczą m.in. modelu kształcenia, programów studiów, tzw. mobilności poziomej, preferencji miejsc wymiany i barier w podziale według poszczególnych krajów EOSW (wykres 14, s. 202), a także jakości i współpracy pomiędzy ośrodkami kształcenia. Autorka poddała badaniom 8 instytutów (5 polskich, 3 hiszpańskie), a także wybrane biblioteki (akademickie, publiczne), archiwa, wydawnictwa, placówki informacyjne, firmy i księgarnie, ogółem 347 instytucji. Szczegółowo opracowany kwestionariusz pozwolił też Autorce na uzyskanie kompletnych odpowiedzi z 359 (na 376 rozesłanych) ankiet studenckich, przeprowadzonych jednak w zbyt długim okresie czasu, bo od listopada 2011 r. do maja 2013 - pewne wnioski sformułowano 5 marca 2015 r (tab. 13, s. 152), inne, np. dotyczące zatrudnienia absolwentów 30 lipca 2013 r. (tab. 14, s. 157). Analiza polityki zatrudniania absolwentów studiów licencjackich (pol. 6, hiszp. 27%) i magisterskich (pol. 23, hiszp. 7%) dowodzi, że, jak pisze Autorka „tytuł licencjata jest lepiej rozpoznawalny na hiszpańskim niż na polskim rynku pracy” (tab. 14). Wniosek ten Autorka potwierdziła w marcu 2015 r. i, niestety, najpewniej nadal jest aktualny wśród polskich pracodawców (wykres 7, s. 160; 45% znaczenie obojętne, tab. 16, s. 161: 57%). Badania Autorki dowodzą, iż studenci mają tę wiedzę i w większości kontynuują studia na poziomie magisterskim (tab. 17, s. 162: pol. 76, hiszp. 54%).

Wielostopniowy model studiów funkcjonuje obecnie jako standard, natomiast w przytoczonych wnioskach z badań opinii kadry naukowo-dydaktycznej 55% badanych oceniło go negatywne, tylko 27% pozytywne, a 18% wg ujęcia Autorki stanowiły opinie ambiwalentne (s. 155). Ciekawe wnioski dotyczące badań z zakresu kompetencji w opiniach studentów i pracodawców (s. 182, 187), cech osobowości czy rankingu oczekiwań pracodawców warto byłoby szczegółowo zestawić z wynikami badań z 2008 r. (Nowoczesna biblioteka...), publikacjami na temat zarządzania niematerialnymi zasobami bibliotek autorstwa M. Wojciechowskiej, w których często pojawiają się wnioski z badań dotyczących oczekiwań pracodawców, przede wszystkim dyrektorów bibliotek, w stosunku do absolwentów kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo.

Mało optymistyczne wnioski dotyczą również współpracy pomiędzy ośrodkami polskimi w zakresie projektowania studiów, wykazując ich brak (wykres 10, s. 175, badania z 10 marca 2015). Pewne akcenty dotyczące przyszłości kształcenia akademickiego, reorganizacji studiów i projektowania nowych kierunków obecne są podczas dyskusji w ramach corocznych spotkań dyrektorów polskich placówek.

Podsumowaniem badań wydaje się opinia kadry naukowo-dydaktycznej, udowodniona przez Autorkę, iż jakość kształcenia na studiach z zakresu bibliologii i informatologii w Polsce i Hiszpanii była i jest oceniana pozytywnie i nie uległa zmianie pod wpływem PB (tab. 26, s. 218: 43 %), natomiast szczegółowe wyniki badań polskich dowodzą opinii, że poprawa nastąpiła w 27%, dla odpowiedzi nie uległa zmianom oraz trudno powiedzieć wynosiła po 36,30%, a zatem „poziom satysfakcji z dostosowania szkolnictwa wyższego do EOSW jest umiarkowany” (s. 37).

Autorka wykazała ogromną pasję badawczą, staranność, skrupulatność i rzetelność przeprowadzając badania empiryczne i organizując warsztat naukowy. Duże znaczenie dla rzetelności wniosków ma analiza informacji uzyskanych przez Autorkę na podstawie baz danych, dostępnych stron www, m.in. w sytuacji braku kompletnego lub aktualnego w tym czasie piśmiennictwa polskiego np. dotyczącego efektów kształcenia (tab. 7, s. 116), wykazu działań podejmowanych w ramach PB (tab. 1, s. 31-32). Zaslugą Autorki są efekty niemalże „detektywistycznych” poszukiwań np. podczas zdobywania informacji na temat osób studiujących w poszczególnych instytutach.

Nieźmiernie szkoda, że czas opracowania pełnej dokumentacji, zapewne z poważnych przyczyn, uległ przedłużeniu, gdyż zgromadzony materiał może służyć obecnie tylko jako materiał historyczny diagnozujący i oceniający wstępny, początkowy i oczywiście trudny czas pierwszego etapu wdrażania nowych rozwiązań w organizowaniu procesu dydaktycznego w polskich i hiszpańskich ośrodkach kształcenia. Tym bardziej zatem może być odniesieniem dla kontynuowanych badań dotyczących obecnego stopnia realizacji PB. Byłoby dobrze zaktualizować te wstępne, przeprowadzone w latach 2011 -2012 wywiady z kadrą kierunku, a także wyniki ankiet przeprowadzonych wśród studentów i potencjalnych pracodawców na temat oceny efektywności zmian wynikających z PB.

Wydruk rozprawy jest bardzo staranny, wiele danych zostało rzetelnie i szczegółowo zilustrowane tabelami, wykresami i rysunkami. W znakomicie uporządkowanym tekście głównym sporadycznie zdarzają się drobne błędy (s. 53), natomiast nadmiar przecinków jest niejednokrotnie rażący „Podejście to, zakłada ...” (s. 25) „w przypadku studiów inżynierskich, po ukończeniu, których absolwent ...” (s. 57), powtórzenia całych zdań „...Należy podkreślić, że Polska i Hiszpania ...” (s. 77, 82) świadczące o braku ostatecznej korekty w tej części tekstu, lub wielokrotnie wprowadzana informacja dotycząca publikacji aktów prawnych w ramach jednego rozdziału, np. Ustawa o szkolnictwie wyższym w rozdziale pierwszym (1.3, s. 57, na s. 58 dwukrotnie).

Rozprawa liczy 276 stron, wykazuje 393 poz. „Spisu literatury cytowanej” (s. 277 – 294), w tym Akty prawne; Źródła, ponadto Aneksy: Narzędzia badawcze – 1/ Wzór kwestionariusza wywiadu pogłębionego z przedstawicielami kadry naukowo- dydaktycznej (s. 295-296); 2/ Wzór kwestionariusza ankiety kierowanej do studentów (s. 297-299) oraz 3/ Wzór ankiety kierowanej do przedstawicieli rynku pracy (s. 300- 302); Spis map, rysunków, tabel i wykresów (s. 303-305); indeks nazwisk (s. 306-309).

Konkludując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Anny Kawalec jest opracowaniem naukowo wartościowym, włączającym się w stosunkowo nikły – jak dotąd w polskim piśmiennictwie, zwłaszcza w porównaniu z bogatą literaturą dotyczącą Hiszpanii – nurt badań z zakresu kształcenia bibliotekarzy i pracowników informacji na poziomie wyższym w kontekście transformacji studiów wynikającej z reform Procesu Bolońskiego. Dysertacja jest precyzyjnie zaprojektowaną, opartą o aktualną i rozbudowaną polską i hiszpańską literaturę przedmiotu oraz badania własne Autorki, rzetelną prezentacją danych dotyczących stanu kształcenia

z zakresu bibliologii i informatologii w Polsce i w Hiszpanii do roku 2013.

Dysertacja spełnia wymagania zawarte w przepisach na temat uzyskiwania stopni i tytułów naukowych. Proszę zatem o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Anna Polanska